

โครงการสิ่งประดิษฐ์ เรื่องหัตถกรรมหมวกจักสาน

ชื่อผู้จัดทำโครงการ ๑. นางณอม เต็ดขาด
 ๒. นายศตพล ปิงตา
 ๓. นางสาวาง ช่างไม้จัน
 ๔. นางศรีวรรณ พันงาม
 ๕. นางมาลี โปรงใจ
 ๖. นางสาวมัทนา เทพคงศิริพันธุ์
 ๗. นางสาวนาตยา ทรัพย์ทวี
 ครูที่ปรึกษา นางสาวเมทินี ฉิมภาரச
 ครู กศน.ตำบลพระหลวง

ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอสูงเม่น
 สังกัด สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัดแพร่
 ปีการศึกษา ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

งานหัตถกรรมจักสานเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าทางประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สำคัญของชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งภูมิปัญญาเกี่ยวกับนำวัสดุจากธรรมชาติมาประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิตได้อย่างผสมกลมกลืน ตลอดจนภูมิปัญญาที่ปรากฏชัดในกระบวนการผลิตและการออกแบบผลิตภัณฑ์ที่นำเอารูปแบบทางวัฒนธรรม พื้นบ้านกับวิถีคิดเกี่ยวกับประโยชน์ใช้สอย กลายเป็นรูปแบบที่สะท้อนความเป็นเอกลักษณ์ของคนในตำบลได้อย่างชัดเจน ทางนักศึกษาจัดทำขึ้นเพื่อให้เกิดประโยชน์ใช้สอยในการดำรงชีวิตประจำวัน ตัวอย่างเช่น หวดนึ่งข้าวอัตโนมิติ และหัตถกรรมหมวกจักสาน ทำให้เกิดประโยชน์พร้อมทั้งมีคุณค่ามากขึ้น โดยอาศัยความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ความประณีต งดงาม ทางผู้จัดทำได้นำมาทำทำให้เกิดประโยชน์และมีคุณค่ามากขึ้น โดยทำเป็นสิ่งประดิษฐ์ หัตถกรรมหมวกจักสาน สามารถนำไปใช้เป็น เอกลักษณ์ที่สำคัญของหัตถกรรมไทยคือเป็นการสร้างขึ้นมาจากแรงบันดาลใจจากสิ่งแวดล้อมรอบตัว ไม่ว่าจะเป็นสภาพธรรมชาติ ความเป็นอยู่ ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี แล้วถ่ายทอดออกมาในรูปแบบของศิลปะ

กิตติกรรมประกาศ

โครงการสิ่งประดิษฐ์ เรื่อง หัตถกรรมหมวกจักสาน นี้ได้รับความอนุเคราะห์จาก ครูเมทินี นิมภารส ครูกศน.ตำบลพระหลวง และบุคคลภายในครอบครัวของผู้จัดทำ ที่ช่วยให้คำแนะนำ คำปรึกษา จนทำให้โครงการนี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ทางผู้จัดทำขอขอบพระคุณท่านเป็นอย่างสูง

คณะผู้จัดทำ

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อ	ก
กิตติกรรมประกาศ	ข
สารบัญ	ค
บทที่ ๑ บทนำ	๑
- ที่มาและความสำคัญของโครงการ	
- วัตถุประสงค์ของการทำโครงการ	
- ปัญหาที่ต้องการทราบ	
- ขอบเขตของการทำโครงการ	๒
บทที่ ๒ เอกสารที่เกี่ยวข้อง	๓-๗
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการ	๘
- วัสดุและอุปกรณ์	
- วิธีดำเนินการ	
บทที่ ๔ ผลการดำเนินงาน	๑๒
บทที่ ๕ สรุปผลการดำเนินงาน	๑๓
- สรุปผลการดำเนินงาน	
- ประโยชน์ที่ได้รับจากโครงการ	
บรรณานุกรม	
ภาคผนวก	

บทที่ 1 ความเป็นมา

การจักสาน เป็นงานหัตถกรรมอย่างหนึ่ง และนับเป็นงานศิลปะประเภททัศนศิลป์ได้ด้วย การจักสานเป็นการนำวัสดุขนาดเล็กและยาว มาขัด หรือสาน กันจนเป็นชิ้นงาน เช่น หมวกจักสาน หวดนั่งข้าวัดโนมตี หรือภาชนะอื่นๆ เช่น ตะกร้า เข่ง หรือของใช้อื่นๆ เป็นต้น วัสดุที่ใช้ในงานจักสาน มักเป็นวัสดุจากธรรมชาติ เช่น ไม้ไผ่ หวาย ปอ กระจุต เป็นต้น ในภายหลังมีการใช้ผักตบชวา และวัสดุเลียนแบบธรรมชาติ ทำให้มีความทนทานมากขึ้น แต่มีสีสันทันและคุณลักษณะภายนอกคล้ายวัสดุธรรมชาติต่างๆ แต่ก็ไม่สามารถนำมาใช้ได้ทุกอย่าง การสานนั้น มีลักษณะคล้ายกับการทอผ้า นั่นคือ ใช้วัสดุขนาดเล็กและยาว ที่เรียกว่า ดอก หรือ ต้นไผ่ที่นำมาขัดจนกลายเป็นเส้นเล็กๆ มาขัดประสานกัน แต่ดอกในการจักสานนั้นมีขนาดใหญ่กว่าเส้นด้ายมาก ลวดลายของงานจึงมีขนาดใหญ่ และมีความแตกต่างไปจากงานทอ สำหรับการสานเสื่อนั้น ยังมีการใช้เครื่องทอเสื่อคล้ายทุกทอผ้า แต่มีขนาดเล็กกว่า การสร้างเครื่องจักสานจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์รวมถึงประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวัสดุในท้องถิ่นนั้น ๆ ประกอบกันขึ้นเป็นเครื่องจักสานในรูปแบบและลวดลายต่าง ๆ หลักฐานเกี่ยวกับการทำเครื่องจักสานของมนุษย์นั้น ได้พบในหลายที่หลายแห่งทั่วโลก ไม่ว่าจะเป็นหลักฐานเครื่องจักสานของชาวอียิปต์โบราณ หรือหลักฐานเกี่ยวกับเครื่องจักสานของมนุษย์ยุคหินในบริเวณแหลมมาลาอู ซึ่งมีลักษณะเป็นภาชนะอย่างหนึ่งที่เรียกว่า "ลุ่ม" สานด้วยใบไม้ชนิดหนึ่ง กองรวมอยู่ในกลุ่มเครื่องใช้ของคนตาย แสดงให้เห็นว่าเครื่องจักสานได้เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับคติความเชื่อของมนุษย์นอกเหนือจากทำขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน

เครื่องจักสาน เป็นงานศิลปหัตถกรรมอย่างหนึ่ง คิดค้นขึ้นโดยมนุษย์เพื่อใช้สร้างเครื่องมือเครื่องใช้ใน ชีวิตประจำวัน ผลิตภัณฑ์โดยการสอด ขัด และสานของวัสดุที่มีลักษณะเป็นเส้น เป็นริ้ว เพื่อให้ได้ลวดลายที่สวยงาม และเพื่อให้เกิดความคงทนของเครื่องจักสาน ปัจจุบันเครื่องจักสานของไทยได้รับความสนใจจากชาวต่างชาติเป็นอันมาก เนื่องจากเป็นงานหัตถกรรมอันทรงคุณค่า ผลิตภัณฑ์จากความคิดสร้างสรรค์และฝีมืออัน ประณีตของคนไทย และมีการออกแบบที่ทันสมัย ประกอบกับเป็นผลิตภัณฑ์ที่ทำขึ้นจากวัสดุธรรมชาติซึ่งมี ความงดงามตามธรรมชาติอยู่แล้ว กระดังเป็นเครื่องมือจักสานชนิดหนึ่งที่ทำจากไม้ไผ่ โดยการทอเป็นดอกแล้ว เอมมาจักสาน มีลักษณะแบนกลม มีขอบสูงขึ้นมาเล็กน้อย เรียกว่า ขอบกระดัง ขอบกระดังทอด้วยไม้ไผ่ขัดเป็น วงรี ถักติดกับลายสานด้วยหวาย มีหลากหลายขนาดขึ้นอยู่กับความต้องการของผู้ใช้ กระดังนอกจากฝัด ข้าวสารแล้ว ยังใช้ฝัดข้าวเปลือก หรือเมล็ดพันธุ์อย่างอื่นได้ด้วย

วัตถุประสงค์ของการทำโครงการ

๑. เพื่อส่งเสริมให้นุรักษ์จักสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์
๒. เพื่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้โดยการพึ่งพาตนเองและมีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย

ปัญหาที่ต้องการทราบ

อนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น สามารถนำมาประดิษฐ์ตกแต่งและดัดแปลงให้สวยงาม เป็นสิ่งใช้สอยและสร้างรายได้ให้กับตนเอง ครอบครัว และสังคม

ขอบเขตการทำโครงการ

- กศน.ตำบลพระหลวง วันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๖๒ ถึงวันที่ ๑๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๖๒

บทที่ 2

เอกสารที่เกี่ยวข้อง

โครงการหัตถกรรมหมวกจักสานเนื่องจากสังคมไทยในอดีตเป็นสังคมเกษตรกรรมที่ผู้คนสามารถผลิตปัจจัยในการดำรงชีวิตได้เอง เป็นส่วนใหญ่ไม่ว่าจะเป็นอาหารหรือเครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ งานจักสานหรือเครื่องจักสานเป็นงานหัตถกรรมและศิลปหัตถกรรมที่มีความเกี่ยวเนื่องกับวิถีชีวิตของคนไทยมาช้านาน พวกผู้หญิงก็จะทำงานบ้าน เช่นเตรียมทอผ้า (ตำหูก) ไว้ใช้สำหรับคนในครอบครัว จัดเตรียมเครื่องใช้ต่างๆ เช่น จักสาน ตะกร้า กระบุง บั้งก็ ลอบ ไซ ข้อง ซ่อมแซมบ้าน ซ่อมแซมเครื่องมือเกษตร พอถึงฤดูฝนก็เริ่มทำนากันอีก วัฏจักรหมุนเวียนกันอยู่อย่างนี้ แม้ในปัจจุบันงานจักสานหรือเครื่องจักสานจะมีอยู่น้อย แต่ก็ยังคงมีอยู่ทั่วไปทุกภาคในประเทศ นอกเหนือจากประโยชน์ใช้สอยแล้ว งานจักสานยังสะท้อน วัฒนธรรม สะท้อนความคิดสร้างสรรค์ และภูมิปัญญา ของชาวบ้านได้อีก ดังนั้นควรให้เยาวชนรุ่นหลังได้ศึกษาเกี่ยวกับงานจักสานและรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมในด้านการจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ไว้สืบต่อไปความสำคัญของการจักสานนับพันปีมาแล้ว ที่มนุษย์ได้รู้จักวิธีการนำวัตถุดิบที่อยู่ใกล้ตัว มาดัดแปลงเป็นสิ่งของเครื่องใช้ จากขั้นตอนที่ง่ายจนวิวัฒนาการสู่ความละเอียดอ่อน ประณีตงดงามในเชิงศิลปะและประโยชน์ใช้สอย จนสนองความต้องการได้เป็นอย่างดี และสืบทอดมาจนปัจจุบัน กรรมวิธีดังกล่าว ช่วยให้มนุษย์ได้ผลิตสิ่งของเครื่องใช้ต่างๆ ไว้เป็นจำนวนมาก เราเรียกสิ่งประดิษฐ์นั้นว่า “หัตถกรรม” อันหมายถึง การสร้างสิ่งของเครื่องใช้ด้วยมือ เครื่องมือ ภูมิปัญญา เพื่อให้ได้มาซึ่งประโยชน์ใช้สอยในชีวิตประจำวัน และถ้าสิ่งประดิษฐ์นั้นมีค่ามากกว่าการใช้สอยโดยรวมความงาม เน้นให้เห็นถึงการสร้างสรรค์ ประณีตงดงามเป็นความละเอียดอ่อนในทางศิลปะ เรามักเรียกสิ่งประดิษฐ์นั้นว่า “ หัตถกรรมศิลป์ ” เครื่องจักสานถือได้ว่าเป็นแขนงหนึ่งในงานหัตถกรรมและหัตถกรรมศิลป์ ที่ได้ทำหน้าที่รับใช้มนุษย์มานานนับพันปีเช่นเดียวกัน จนปัจจุบันเครื่องจักสานก็ยังทำหน้าที่ไม่น้อยกว่ายุคสมัยที่ผ่านมา พร้อมกับการพัฒนาวิธีการผลิต รูปแบบและการตลาด จนสามารถกระจายแพร่หลายอย่างทั่วถึงทั้งในและต่างประเทศ จนสามารถเป็นสินค้าออกที่เขตลาดับได้ตีประเภทหนึ่ง เช่นการนำผักตบชวามาทำเป็นเฟอร์นิเจอร์ การนำเอาเสื้อจันทบูร มาตัดเย็บเป็นรูปทรงต่างๆ เป็นของชำร่วย จนถึงของใช้ เช่นกระเป๋าทือ และแพ้มใส่เอกสาร รวมถึงงานที่ประดิษฐ์ด้วยฝีมือ อย่างย่านลิเภาชนิดของไม้ไผ่ที่ใช้ในการจักสาน

1. ไม้ไผ่บง ไม้บงบ้าน

ลำไผ่โตปานกลาง ปล้องยาวประมาณ 15 นิ้ว แต่ไม่เกิน 18 นิ้วผิวคายหม่นเห็นได้ชัด สันข้อและเนื้อไผ่หนา กอไผ่ค่อนข้างหยาบไม่อัดกันแน่น เส้นผ่าศูนย์กลางของลำต้นโดยประมาณ 4-5 นิ้ว มักจะพบเห็นในหมู่บ้านชนบททั่วไป

ไผ่บงป่า

ลำไผ่ค่อนข้างเล็กกว่าไผ่บงบ้าน แต่ปล้องไผ่จะยาวกว่าไผ่บงบ้าน ผิวคาย หม่นเหมือนกันสันข้อจะตื้นไม่หนาเหมือนไผ่บงบ้าน เนื้อไผ่หนา

ไผ่บงบ้านและไผ่บงป่า

นิยมนำมาทำเครื่องจักสานได้หลากหลายชนิด เพราะเส้นตอกเหนียวและจักตอกได้ที่ละหลายปล้อง โดยทั่วไปจะนำมาจักตอกแนวตะแคงเพราะ จะได้เส้นตอกมาก สามารถใช้สานตะกร้า กระบุง กระดัง

2. ไม้ไผ่ซาง ไม้ซางบ้าน

ลำไผ่โตปานกลาง ปล้องไผ่ยาวประมาณ 12 นิ้ว ถึง 16 นิ้ว ผิวไผ่ซางจะเขียวเป็นมัน สันข้อตื้นเล็ก กอไผ่จะไม่อัดกันแน่นนักเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ 4-5 นิ้ว เนื้อไม้ไผ่หนาเท่ากับไผ่ซางบ้าน พบเห็นได้ตามชนบททั่วไป ไผ่ซางป่า

ไผ่ซางป่าพบเห็นได้มากในเขตภาคเหนือตอนบน ในเขตป่าเขามีมากกว่าไผ่ชนิดอื่น ขึ้นเป็นผืนป่าบริเวณกว้าง ผิวไผ่ซางป่าจะเขียวเป็นมัน สันข้อตื้นเล็ก แต่เนื้อไม้บางกว่าไผ่ซางบ้าน

ไม้ไผ่ซางป่า และ ไม้ไผ่ซางบ้าน

สามารถทำผลิตภัณฑ์จากไม้ไผ่ได้หลากหลายทั้งงานจักสาน เครื่องเรือนไม้ไผ่ ทำเป็นแพโดยนำมามัดรวมกันเป็นแพลอยน้ำ งานจักสานไม้ไผ่ส่วนมากจะเป็นงานค่อนข้างหยาบ เช่น เชิงใส่ผัก หรือเชิงใส่ผลไม้ ส่วนมากจะนิยมนำมาทำนั้งร้านในงานก่อสร้างอาคารสูงๆ

3. ไม้ไผ่ไร่

เป็นไผ่ที่ขึ้นตามชายป่าเชิงเขา จะพบมากในเขตป่าเขาภาคเหนือตอนบนลำต้นไม่ค่อยโต เส้นผ่านศูนย์กลางไม่เกิน 2 นิ้ว ผิวไผ่คายไม่เป็นมัน ลำต้นไม่สูงมากนัก กอไผ่ทรงพุ่มแน่น ปล้องระหว่างข้อไผ่ค่อนข้างยาว จากโคนต้นขึ้นมาประมาณ 2 ฟุต ลำต้นจะตัน หน่อไผ่ไร่ถือว่าเป็นหน่อไม้ เศรษฐกิจ เพราะเป็นหน่อไม้ที่มีคุณภาพและมีจำนวนมาก

ไผ่ไร่ มักนิยมนำมาทำเครื่องจักสานที่ค่อนข้างไปทางงานละเอียด เพราะเส้นตอกนิ่ม และเหนียวมาก เช่น กระติบใส่ข้าวเหนียว กระเป่าไม้ไผ่สานสามารถนำไปทำเครื่องเรือนไม้ไผ่ได้ เช่น พวงโตะ เก้าอี้ ชั้นวางของ ฯลฯ ลักษณะพิเศษของไผ่ไร่ ลำต้นจากโคนต้นขึ้นมาประมาณ 2 ฟุต สามารถตัดโค้งงอได้โดยใช้ความร้อน

4. ไม้ไผ่เอี้ยะ

เป็นไผ่ที่ชอบขึ้นตามป่าชื้นเชิงเขาใกล้แหล่งน้ำเป็นที่ล่ำปล้องยาวมากบางต้นมีลำปล้องยาวถึง 4 ฟุต กอไผ่ห่าง ผิวไผ่จะออกคายเหลือง หรือเขียวหม่นๆ ผิวไผ่ไม่มัน เนื้อไม้เอี้ยะบาง สันข้อตื้น ลำต้นตั้งตรง ยาวประมาณ 6-8 เมตร สังเกตได้ว่าจะไม่มีแขนงไผ่ยื่นออกมา ไผ่เอี้ยะเป็นไผ่ที่ให้เนื้อไม้ไผ่ไม่มาก ลำต้นกลวงนิยมนำมาสานเป็นฝากระท่อมในชนบทไม้ไผ่เอี้ยะเป็นตัวประกอบของงานจักสานได้เป็นบางส่วน เพราะเนื้อไม้ไผ่เมื่อแห้งจะกรอบ

5. ไม้ไผ่ข้าวหลาม

เป็นไผ่ที่ชอบขึ้นตามป่าชื้นเชิงเขาใกล้แหล่งน้ำเหมือนไม้เอี้ยะ ผิวเป็นคายออกเขียวจัด ไม้ข้าวหลามบางปล้องยาวประมาณ 2 ฟุต แต่เนื้อไม้หนากว่าไม้เอี้ยะ สันข้อหนา ลำต้นตั้งตรง ยาวประมาณ 6-7 เมตร ข้อสังเกต ไม้ไผ่ข้าวหลาม ผิวไม้จะขรุขระขึ้นกว่าไม้เอี้ยะ ไม้ไผ่ข้าวหลามนิยมนำมาทำเป็นกระบอกรับข้าวหลามในบางฤดูกาล เส้นตอกจะเหนียวและได้เส้นตอกที่กว้าง สามารถนำมาสานเป็น กระด้ง ตะแกรง ตอกมัดข้าว ถักปิ่นเส้นเปีย นำมาเย็บเป็นหมวก

6. ไม้ไผ่สีสุก

เป็นไม้ไผ่ที่กอไผ่ค่อนข้างใหญ่ ทรงแผ่ออกกว้าง มีแขนงหนามโดยรอบกอ จะพบใกล้แหล่งน้ำในชนบท ขึ้นไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก มักจะเป็นไผ่ที่ชาวบ้านนำไปปลูกแพร่ขยายพันธุ์เอง ลำต้นสูงใหญ่ ผิวไผ่เป็นมัน เส้นผ่านศูนย์กลางไม่เกิน 7 นิ้ว ปล้องแต่ละปล้องยาวประมาณ 1-2 ฟุต ลำต้นตั้งตรง แขนงไผ่มาก เนื้อไม้ไผ่สีสุกมี

ความหนากว่าไม้ไผ่ที่กล่าวมาข้างต้นไผ่สีสุก เป็นไม้ไผ่ที่มีคุณค่าในการจักสานได้ทุกชนิดตั้งแต่ กระบุง ตะกร้า กระด้ง ตะแกรง เ่ง ไซดักปลา สุ่มปลา ฯลฯ และยังสามารถนำมาทำโครงสร้างเรือนไม้ไผ่ เป็นไม้ไผ่ที่สามารถสร้างสรรค์งานได้ทั้งงานหยาบและงานละเอียด เพราะเนื้อไม้ไผ่ค่อนข้างเหนียวทนทาน

7. ไม้ไผ่รวก

เป็นไม้ที่พบเห็นได้ทั่วไป ทั้งไผ่รวกบ้านและไผ่รวกป่า ไผ่รวกบ้านนิยมปลูกขยายพันธุ์ในเชิงธุรกิจได้ เพราะลำไผ่รวกบ้านใหญ่กว่าไผ่รวกป่า ไผ่รวก กอไม้ใหญ่นัก ลำต้นตรง แขนงไผ่มีไม่มาก ลำต้นยาวถึง 12 เมตร เส้นผ่านศูนย์กลางของลำต้นไม่เกิน 3-4 นิ้ว ไผ่รวกเป็นไผ่เอนกประสงค์สามารถใช้งานจักสานได้หลากหลายประเภท

ตัวอย่างเช่น

1. เ่งใส่ผลไม้

วัสดุที่ใช้ ไม้ไผ่นำมาจักเป็นตอกเพื่อใช้สานเป็นเ่ง

วิธีการทำ

ขั้นแรก

เป็นการเลือกไม้ก่อน ไม้ที่จะใช้ไม้ ไผ่บ้าน เพราะมีขนาดใหญ่จักเป็นตอกได้ง่าย อายุไม้ไม่ควรต่ำกว่าหนึ่งปี ยิ่งแก่เท่า ไฉนยิ่งดี เพราะไม้ที่อ่อนจะทำให้เ่ง ไม่แข็งแรงทนทานต่อการใช้งาน โดยจะ ตัดเอาส่วนต้น การจักเป็นตอกจะลำบากถ้า เอาส่วนปลายเส้นต้องไม่สม่ำเสมอและไม่มักจะ ปลายด้วน เพราะจักแล้วเส้นตอกมักจะขาดและ ไม้มีแมลงเจาะเพราะไม้ที่มีแมลงเจาะแล้ว เมื่อจักเป็นตอกจะได้เส้นตอกน้อย

ขั้นที่สอง

นำไม้มาตัดเป็นท่อน ๆ ประมาณ 2-3 วา แล้วผ่าซีกออกเป็นชิ้นเล็ก ๆ เรียกว่า “จักตอก” โดยการผ่าจากลำต้นไป ทางปลายไม้ให้ได้ขนาดความกว้างประมาณ 1 เซนติเมตร หนาประมาณ 1 มิลลิเมตร ใช้เป็นส่วนที่ใช้สาน เรียกว่า “ตอกสาน” และแยกทำเป็นชิ้นเล็ก ๆ หนาประมาณ 1 มิลลิเมตรกว้าง 2 มิลลิเมตร เพื่อใช้สาน ตรงขอบปากเ่งเพิ่มความแข็งแรงอีก 5- 11 เส้นเรียก ตอกไฟ ตัดไม้ให้ได้ตามความ ยาวอีก 3-4 ศอก แล้วผ่าจักเป็นตอก หนา 1.5 กว้าง 1 เซนติเมตร ใช้เป็นโครงสร้าง ของเ่งเรียกว่า ตอกทางซั้ง

ขั้นที่สาม

เริ่มสานโดยใช้ตอกทางซั้ง สานลายขัดจน ได้ขนาดเท่ากับเ่งแม่แบบ แล้วนำไปวาง ไว้ที่ก้นเ่งแม่แบบ แล้วตักตอกให้เ่ง ไปตามเ่งแม่แบบแล้วใช้ตอกสานโดยสาน ขัดไปเรื่อย ๆ จนเหลือขอบเ่งประมาณ 2 นิ้ว เปลี่ยนมา ใช้ตอกไฟ สานแทนจนถึงขอบ เ่งแล้วหักพับตอกซั้งสอดสานย้อนกลับมา ทางก้นเ่งแล้วใช้ตอกสอดทำเป็นหูหิ้ว ทั้งสองข้างจะได้เ่ง 1 ใบเทคนิคการทำ เ่ง

กระตืบข้าว

วัสดุที่ใช้ทำกระตืบข้าว

1. ไม้ไผ่บ้าน
2. ด้ายไนลอน
3. เช็มเย็บผ้าขนาดใหญ่
4. กรรไกร
5. มีดโต้
6. เลื่อย
7. เหล็กหมาด (เหล็กแหลม)
8. ก้านตาล
9. เครื่องชุดดอก
10. เครื่องกรอด้าย

ขั้นตอนการสานกระตืบข้าว

1. การเตรียมไม้ไผ่สำหรับการสานกระตืบข้าว นั้น ควรมีอายุไม่เกินหนึ่งปี โดยเลือกไม้ที่โตเพียงผืนเดียวมาทำ ก่องข้าวหรือสานกระตืบ สำหรับไม้ที่ใช้ทำกระตืบได้ดีที่สุดจะมีอายุประมาณ 4-5 เดือน

การเลือกไม้ไผ่ จะเลือกไม้ที่มีข้อปล้องยาวและตรง มีผิวเรียบเป็นมันนำมาตัดข้อปล้องทางหัวและท้ายออก โดยใช้เลื่อยตัดรอบไม้ไผ่เพื่อป้องกันผิวไม้ผุ หนามของปล้องไม้ไผ่หนึ่ง ควรมีความยาวประมาณ 30-40 เซนติเมตร จากนั้นจึงใช้มีดโต้ผ่าออกเป็นชิ้นๆ แล้วใช้มีดตอกจกเป็นตอกชุดเปลือกสีเขียว ของมันออกและตากแดดเพื่อเก็บรักษาเอาไว้ก่อนจะทำงานสาน

2. เมื่อเหลาไม้ไผ่จนมีขนาดเหลือความหนาประมาณ 0.05 เซนติเมตร ก็จะชุดเส้นไม้ ออก เพื่อให้ตอกมีความเรียบและอ่อนบางที่สุด กระตืบที่ได้ก็จะสวย และเวลาสานถ้าหากว่าเป็นตอกอ่อนก็จะทำให้สานง่ายไม่เจ็บมืออีกด้วย

3. เมื่อได้ตอกมาประมาณ 100-150 เส้นแล้ว ก็จะเริ่มสานกระตืบข้าวได้ บางครั้งผู้สานต้องการเพิ่มลวดลายในการสานกระตืบ ก็จะย้อมสีตอกก่อนก็มี ส่วนใหญ่จะใช้สีผสมลงในกระบอกไม้ไผ่แล้วนำมาย้อมตอกให้เป็นสีตามที่ตัวเองต้องการ

เมื่อลงมือสานมักจะเริ่มต้นสานใช้ตอก 6 เส้น แล้วสานด้วยลายสอง โดยทิ้งชายตอกให้เหลือประมาณ 5 เซนติเมตร เมื่อสานได้ยาวจนชายตอกอีกด้านเหลือประมาณ 3 เซนติเมตรให้นำชายทั้งสองข้างมาประกบกัน โดยใช้ลายสอง และเมื่อนำมาประกบกันได้แล้วด้วยลายสอง ก็จะม้วนชายตอกที่ไม่ต้องการอีกทีด้วยการสานลายสองเวียน

การสานกระตืบให้ประกบซ้อนกันเป็นสองชั้น ก็เพื่อช่วยเก็บความร้อนให้อยู่ได้ชั่วขณะหนึ่งพอที่จะทำให้ได้กินข้าวเหนียวที่ไม่แข็งเกินไป นอกจากนั้นกระตืบข้าวที่ทำจากไม้ไผ่ยังช่วยดูดซับเอาหยาดน้ำที่อยู่ภายในที่จะเป็นตัวทำให้ข้าวเปียกหรือแฉะได้อีกด้วย

4.การขึ้นลายกระต๊อบ ซึ่งจะขึ้นอยู่กับความต้องการของคนที่สานว่าต้องการใช้ลายอะไร เพราะแต่ละลายจะขึ้นต่างกัน ลายกระต๊อบที่นิยมสาน คือ “ลายข้างกระต๊อบสองยืนและสามยืน” การขึ้นลายสองนั้น จะยกตอก 2 เส้น แล้วทึง 2 เส้น และเมื่อขึ้นลายไปได้ประมาณครึ่งหนึ่งของความยาวของตอกแล้ว ก็จะสานต่อด้วยลายสามนอนหรือลายคุบ จากนั้นจึงสานด้วยลายสองยืนอีกครั้งเพื่อความแข็งแรงของกระต๊อบข้าว จากนั้นจึงม้วนเก็บชายตอกด้วยการพับครึ่งเข้าไปข้างในทั้งสองข้างและบีบเพื่อตกแต่งให้สวยงาม

5.ส่วนกันของกระต๊อบข้าวนั้นจะสานเป็นแผ่นแบนสองอันมาประกบกันเข้าแล้วผูกติดกับส่วนตัวกระต๊อบ เรียกขั้นตอนนี้ว่า “อัดตุ้” ซึ่งมีการเย็บอยู่สองวิธีคือ การเย็บโดยใช้หวาย กับเย็บด้วยการใช้ด้ายเย็บ แต่การเย็บด้วยหวายนั้นให้ความสวยงามตามธรรมชาติ และมีความแข็งแรงกว่าการเย็บด้วยด้าย แต่ปัญหาก็คือหวาย จะหายากในปัจจุบัน

6.ฐานของกระต๊อบ ซึ่งคนอีสานจะเรียกว่า “ตีนต๊อบข้าว” เป็นส่วนหนึ่งที่ต้องรับน้ำหนักและจำเป็นที่จะต้องทำให้แข็งแรง ดังนั้นส่วนใหญ่จึงใช้ก้านตาลมาเหลาแล้วโค้งให้เป็นวงกลมเท่ากับขนาดของกันกระต๊อบข้าว ก้านตาลที่ใช้จะต้องตรงไม่คดเบี้ยวและความยาวประมาณ 1 เมตรขึ้นไป นำก้านตาลที่ตัดได้มาเหลาเอาหนามตาลออก ผ่าตามความยาวของก้านตาล ซึ่งก้านตาล 1 ก้านใหญ่สามารถทำตีนกระต๊อบได้ 1-2 อัน จากนั้นจึงผ่าเกลาให้เรียบเสมอกัน นำมาม้วนแล้วทิ้งไว้ให้แห้งโดยใช้เวลาประมาณ 15-20 วันเป็นอย่างน้อย

7.ฝากระต๊อบข้าวนั้นจะสานเช่นเดียวกับตัวกระต๊อบเพียงแต่ให้ใหญ่กว่าเพื่อสวมครอบปิดเปิดได้ กระต๊อบข้าวที่สานเสร็จแล้วไม่ควรเก็บไว้ในที่ชื้น เพราะจะทำให้ขึ้นราได้ง่ายและมีมอดเจาะ และควรเก็บไว้ในที่มีอากาศถ่ายเทได้สะดวก

บทที่ 3 วิธีดำเนินการและอุปกรณ์

โครงการสิ่งประดิษฐ์ เรื่อง หัตถกรรมหมวกจักสาน มีขั้นตอนการดำเนินการ ดังนี้

วัสดุและอุปกรณ์

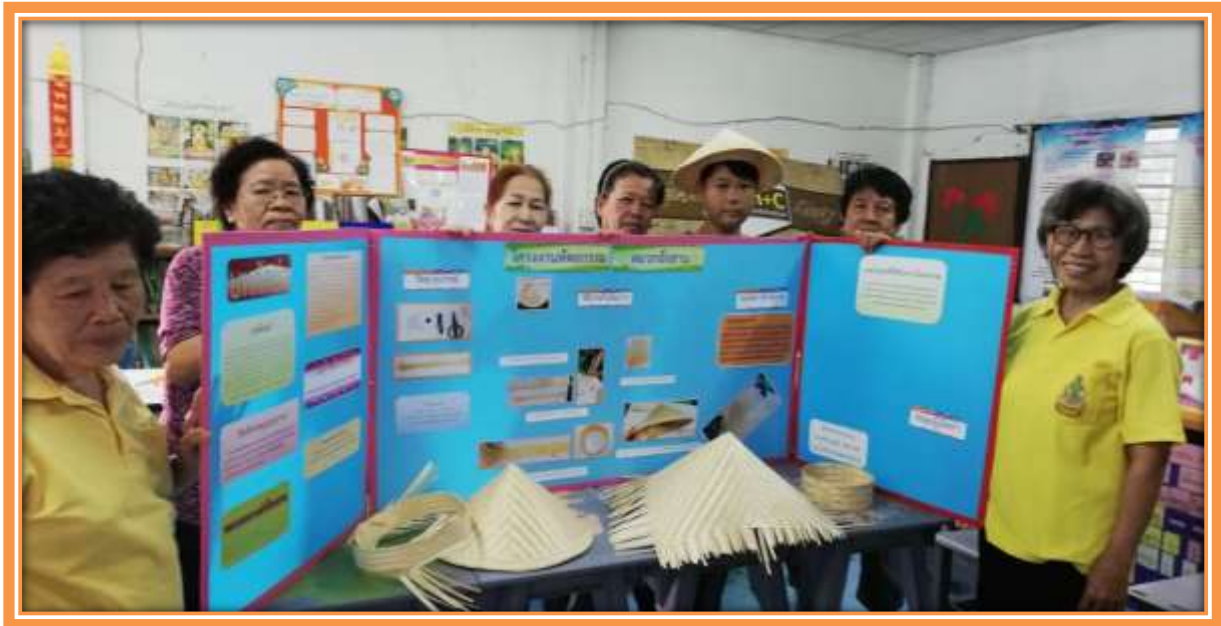
๑. ไม้ไผ่ข้าวหลาม

๒. เข็มเย็บ , กรรไกร , ปากกาเมจิก , เส้นด้ายเบอร์

๓. กระดาษการ์ดสีและอุปกรณ์ตกแต่งบอร์ด

ขั้นตอนการดำเนินงาน

๑. นำไม้ข้าวหลามมาจักให้เป็นเส้นๆแล้วนำไปตากแดด

๒. นำตอกที่จักจำนวน ๑๔๔ เส้นถักด้านบนหมวก

๓. นำตอกที่จักแล้วจำนวน ๓๐ เส้นมาถักเป็นเส้นรอบวงในหมวกให้ได้ขนาดรอบศีรษะ

๔. นำด้านบนหมวกที่จักสานเสร็จมาตัดและเย็บใส่ขอบรอบๆหมวก

๕. ประกอบด้านบนและด้านในหมวกโดยใช้เชือกเย็บและเย็บ
ด้านล่างของขอบหมวกจักสานด้วย

บทที่ 4

ผลการดำเนินงาน

ผลการจัดทำโครงการสิ่งประดิษฐ์ เรื่องหัตถกรรมหมวกจักสานมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมด้านภูมิปัญญาในท้องถิ่น และเป็นการอนุรักษ์งานจักสานไทยที่เป็นเอกลักษณ์ของไทยไว้เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่มากยิ่งขึ้น และค้นคว้าเรื่องที่สนใจเกี่ยวกับ การจักสานผลิตภัณฑ์ไม้ไผ่ เพื่อให้ผู้จัดทำโครงการสามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการเรียนรู้ของตนเองมากยิ่งขึ้น

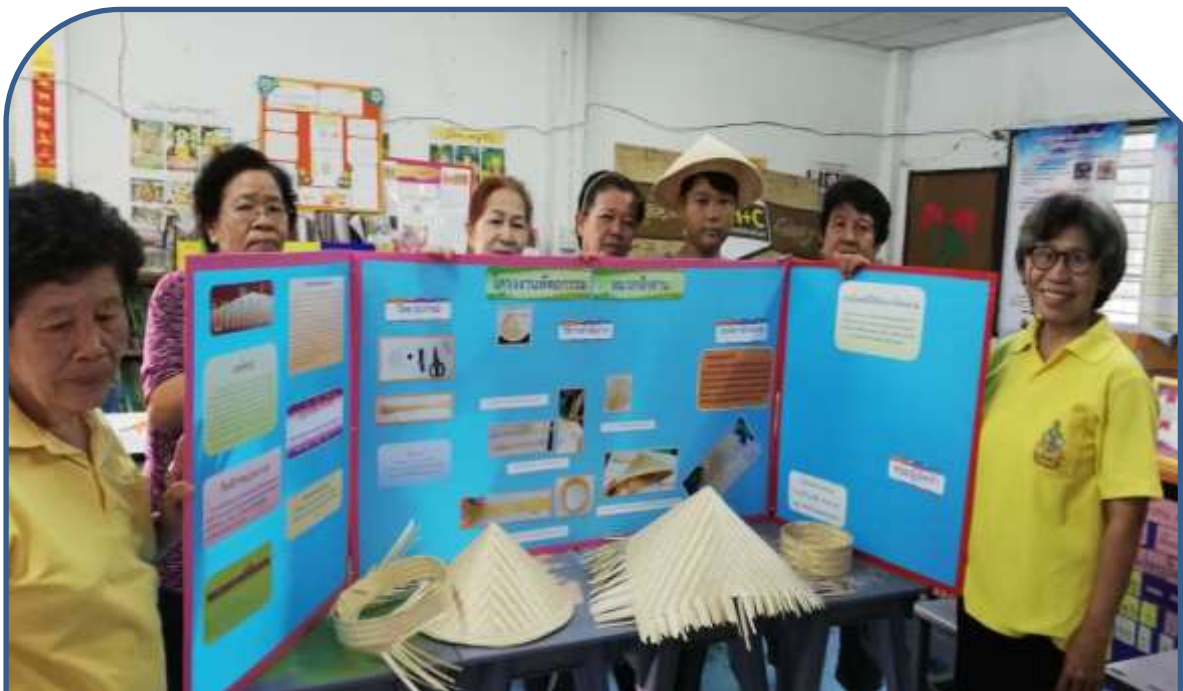

บทที่ 5

อภิปรายผลการดำเนินงาน

อภิปรายผลจากการดำเนินงานตามโครงการหัตถกรรมหมวกจักสานทำให้ทราบว่าการสร้างสรรค์งานจากไม้ไผ่เป็นการสร้างเครื่องจักสานจะขึ้นอยู่กับเงื่อนไขทางความต้องการด้านประโยชน์ใช้สอยตามสภาพภูมิศาสตร์รวมถึงประเพณี ความเชื่อ ศาสนา และวัสดุในท้องถิ่นนั้น ๆ ประกอบกันขึ้นเป็นเครื่องจักสานในรูปแบบและลวดลายต่าง ๆ จากอดีตมาถึงปัจจุบันจะเห็นว่ารูปแบบและลวดลายของเครื่องจักสานที่สร้างขึ้นโดยชนชาติต่าง ๆ จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายของเครื่องจักสานที่สร้างขึ้นโดยชนชาติต่าง ๆ จะมีลักษณะคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งลวดลายในการสานจะมีจำกัดของลวดลายนี้ ทำให้รูปทรงของเครื่องจักสานมีลักษณะที่ใกล้เคียงกันไปด้วย นอกจากนี้วัสดุที่ใช้ในการทำเครื่องจักสานยังพบว่าในกลุ่มประเทศที่อยู่ในบริเวณใกล้เคียงกัน ก็มีการใช้วัสดุชนิดเดียวกัน เช่น การทำเครื่องจักสานโดยเส้นใยพลาสติก พบว่ามีทำกันในกลุ่ม เช่น จีน ญี่ปุ่น ไทย และ ฟิลิปปินส์ เป็นต้น การทำเครื่องจักสานนั้นเป็นหัตถกรรมพื้นบ้าน พื้นเมือง ที่มีทำกันมาแต่โบราณและมีทำทั่วไปในทุกภาคของประเทศ

จากความสำคัญข้างต้นกลุ่มผู้จัดทำได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการทำเครื่องจักสานด้วยไม้ไผ่ปัจจุบันในตำบลพระหลวง จังหวัดแพร่ทำการจักสานไม่ค่อยเป็นที่รู้จักกันมากทางกลุ่มผู้จัดทำมีความประสงค์ที่จะหาแนวทางในการเผยแพร่การจักสานของตำบลพระหลวงให้เป็นที่รู้จักโดยจะเผยแพร่ และเป็นการส่งเสริมให้อนุรักษ์จักสานภูมิปัญญาท้องถิ่นและใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ พร้อมทั้งเกิดกระบวนการเรียนรู้โดยการพึ่งพาตนเองและมีรายได้เพียงพอกับรายจ่าย

บรรณานุกรม

<http://www.otoptoday.com/wisdom/8234/%E0%B8%AB%E0%B8%A1%E0%B8%A7%E0%B8%81%E0%B8%AA%E0%B8%B2%E0%B8%99%E0%B8%94%E0%B9%89%E0%B8%A7%E0%B8%A2%E0%B9%84%E0%B8%A1%E0%B9%89%E0%B9%84%E0%B8%9C%E0%B9%88>

ภาคผนวก

คณะผู้จัดทำ

